

groepen die alleen in Vlaanderen en Nederland spelen, maar ook over diegenen die met teksten vertaald in het Frans, Engels of Duits naar het buitenland trekken. Bovendien gaat het dan niet alleen over de artiesten maar ook over een aantal programmatores en producenten die ik zeer waardeer.

Het mag gezegd worden dat ook de overheid bij dit alles haar verdienste heeft. Van dat front is er natuurlijk niet alleen goed nieuws. Wat er in Nederland met Discordia is gebeurd, dat maakt mij kwaad. Ik vind dat onrechtvaardig en onjuist. Een hele generatie theatermakers is Discordia schatplichtig. Dat neemt niet weg dat de overheid via de subsidiëring de vernieuwing heeft ondersteund. Ik hoor de buitenlandse studenten van PARTS vaak klagen: *'You know, it is really difficult to go back to our country after we have worked here... Ce n'est pas facile de rentrer.'* En dat zijn niet alleen de studenten uit Zuid-Afrika of het Oostblok, waarvan we weten dat de situatie er sowieso moeilijk is, maar ook studenten uit andere Europese landen. Dus, het klinkt misschien nogal 'scouts'-achtig en overdreven als we zeggen: 'We staan er'. Maar ik vind dat er wel iets bijzonders is.

Vervolgens ben ik 'ongerust'.

'Mama, je foto staat in de krant: ze vinden televisie toch beter dan Rosas want televisie geeft emotie, kracht en informatie. Mama, wat is elitair?'

We kennen ze wel: de stemmen die opgaan tegen het experiment, tegen het geven van overheidsgeld aan iets dat almaar meer als marginaal beschouwd wordt. Wij zijn toch wel – niet allemaal misschien – een kleine intellectuele en financiële elite. De culturele kloof, Jan-met-de-Pet voelt zich niet thuis in de pluchen zetels van het theater. Enfin, heel het debat over het populisme.

Het is een debat waar we misschien moe van worden omdat het zo oud is als de subsidiëring van het theater zelf. We denken misschien: 'Daar gaan we weer', maar we moeten dat debat blijven voeren. En we weten natuurlijk ook dat we die discussie niet los kunnen zien van de bredere maatschappelijke context in Vlaanderen en Nederland. 'De crisis van de democratie', zeggen ze. Mensen geloven niet meer in de politiek, maar denken, waarschijnlijk ook wel terecht, dat er andere machten zijn die beslissen over wat er vandaag in de maatschappij gebeurt. Ik wil hier niet over uitweiden; er zijn andere mensen die dat veel beter kunnen. De feiten zijn gekend. Maar er zijn wel vragen die je je daarbij als kunstenaar stelt. Hoe reageren we?

Tien jaar geleden lanceerde Antwerpen '93 de vraag: 'Kan kunst de wereld redden?' Ik hou het een beetje dicht bij mezelf en vraag: 'Kan mijn kunst de wereld helpen?' Naarmate ik ouder word, wordt die vraag steeds scherper, in de zin van: waarom doe ik het allemaal? Wat maakt een mens echt gelukkig? Wat doet ons leven – fysiek, sociaal, emotioneel, intellectueel, spiritueel? Wat heb ik echt nodig? Wat ben ik bang te verliezen? Speelt kunst daarin een rol? Het is niet zo evident om daarop te antwoorden. Tijdens de vakantie las ik de *Brieven aan een jonge dichter* van Rilke en zijn antwoord is: doe het alleen maar als je echt vindt dat het moet, als de drang echt zo groot is dat er geen twijfel mogelijk is. Ik vind het moeilijk om daarop te antwoorden: 'Ja! De drang is zo groot. Dit is de spin Sebastiaan. Ik moet mijn web spinnen.'

Het heeft ook te maken met dat: (gehuil van baby in de zaal) met moeder worden. Als je kinderen krijgt, dan worden die vragen scherper. Ik kom 's avonds thuis. Ze liggen in bed. Eentje is nog wakker:

'Vanwaar komt ge?'

'Ik heb zolang gewerkt.'

'Waarom doet ge dat?'

'Omdat ik dat graag doe en ik denk dat ik daar andere mensen gelukkig mee maak.'

'Waarom maakt ge zo'n voorstellingen?'

'Wat bedoelt ge – zo'n voorstellingen?'

'Zo'n lange voorstellingen. Als ge kortere voorstellingen maakt, zijt ge vroeger thuis.'

'Ja, maar ik zie u graag.'

'Als ge me echt graag ziet, dan maakt ge niet zo'n lange voorstellingen. Ge moet alleen maar korte voorstellingen maken en niet te moeilijk.'

'Wat bedoelt ge, niet te moeilijk? Alleen maar gemakkelijke?'

'Niet te lang en niet te kort, niet te moeilijk en niet te gemakkelijk.'

Enfin, ik ben daar dan wel even mee bezig. Waar de prioriteiten leggen? We kennen dat allemaal, niet? Kan kunst de wereld redden? Het was een vraag en een antwoord tegelijk.

Verzuring. Men is er zowel op beleidsniveau als in theaterkringen de laatste tien jaar van uitgegaan dat de kunsten een cruciale rol kunnen spelen in wat men in Vlaanderen de verzuring noemt. We zijn tien jaar later. Er zijn een hele hoop artistiek-maatschappelijke projecten op stapel gezet en we zijn misschien geen illusie armer, maar wel realistischer geworden. We weten ondertussen dat als de Zomer van Antwerpen zo'n groot succes is, als we met Rosas voor zoveel mensen een Bal Moderne hebben georganiseerd, die mensen daarom nog niet dadelijk hun stemgedrag veranderen. Dat is nu eenmaal zo, maatschappelijke veranderingen gaan traag. Soms zijn er versnellingen, maar over het algemeen gaan die dingen heel, heel langzaam. En toch ben ik ervan overtuigd dat het belangrijk is die dingen te doen. Dat het echt een intrinsieke waarde heeft, niet alleen vanuit het oogpunt van een artistieke vorming of zoiets, maar ook maatschappelijk.

Ik heb me de laatste jaren vaak de vraag gesteld: 'Is het mogelijk, is het nodig om enerzijds steeds dicht bij mezelf te komen, echt mijn eigen zin te doen, extreem mezelf te zijn en tegelijkertijd toch naar een zo breed mogelijk publiek toe te werken?' Neem een voorstelling als *Drumming*, die een enorm succes heeft gekend bij een heel breed publiek. Je ziet er jong en oud, mensen van allerlei soorten background, echt genieten. *Drumming* werd heel vaak opgevoerd; in vijf jaar tijd hebben zo'n 120.000 mensen een voorstelling gezien. Maar toch, als je begint te rekenen kom je al gauw tot de conclusie dat je de discussie niet met cijfers kan voeren. Zelfs met voorstellingen zoals *Drumming* halen we het gewoonweg niet zonder subsidies. En laten we wel wezen, 120.000 toeschouwers verzinken in het niets in vergelijking met de aantallen voor een doorsnee tournee van de eerste de beste commerciële rockgroep.

Voor mij is het dan ook op de eerste plaats een artistieke uitdaging om te doen wat ik wil en toch een groot publiek te bereiken. Dat is niet altijd gemakkelijk. Mijn werk is niet altijd 'leuk', wat trouwens geen artistiek criterium is, en ook geen graadmeter voor maatschappelijke relevantie. Het leven zelf is nu eenmaal niet altijd leuk of gemakkelijk, maar wel complex. Mensen met die complexiteit confronteren, dat kan je als kunstenaar vandaag wel doen. Het mag ook moeilijk zijn. Dat naar een zo breed mogelijk publiek te brengen, de kloof trachten te overbruggen, hoe traag dat bruggenbouwen ook verloopt.